

СИЯР ТУРКУМИДАГИ АСАРЛАРНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШИ

Аҳадхон Хамидхонов

ahadxon.hamidxonov.1996@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада, Ислом тарихидаги "сияр" жанрининг келиб чиқиши, ривожланиши ва унинг араб, форс ва туркий тиллардаги турли анъаналардаги муҳим аҳамияти таҳлил қилинган. Сияр асарлари Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳаёти ва саҳобаларининг фаолиятига оид маълумотларни ўз ичига олади. Мақолада араб, форс ва туркий тилларида ёзилган сияр асарлари, уларнинг мазмунлари ва илк асарларнинг яратилиш тарихи батавсиф ёритилган. Бу асарлар нафақат диний таълимот, балки маданий, ижтимоий ва адабий жараёнларни ҳам акс эттиради. Шунингдек, туркий тилдаги сияр асарларининг ривожланиши, уларнинг миллий ва исломий қадриятлар билан уйғунлашуви, бадий ва тарбиявий хусусиятлари таҳлил қилинган. Мақола, сияр жанрининг Ислом маданияти, туркий адабиёти ва тилишуносликдаги аҳамиятини ёритишга қаратилган.

Калит сўзлар: Сияр, Ислом тарихи, Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссалом, саҳоба, араб адабиёти, форс адабиёти, туркий адабиёти, Исломий маданият, адабий жанр, суфийлик, туркий сияр, тарихий манбалар, маданий анъаналар, ахлоқий қадриятлар, адабий тадқиқот.

Кириш

Сияр араб тилида "йўл", "ҳолат", "таржимаи ҳол" маъноларини англатади ва асосан Ислом тарихи, Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.)нинг ҳаёти ва саҳобаларининг фаолияти ҳақида ёзилган асарларга нисбатан ишлатилади. Бу туркумга мансуб асарлар исломий дунёқарашни шакллантиришда муҳим ўрин тутган. Сияр адабиёти араб, форс ва туркий тилларда кенг тарқалган бўлиб, ҳар бир минтақага хос хусусиятларга эга.

Сияр асарлари ислом тарихининг энг муҳим манбалари ҳисобланиб, улар нафақат дин таълимотини тарқатишда, балки маданий, ижтимоий ва сиёсий жараёнларни акс эттиришда катта аҳамият касб этади. Бу туркумга кирувчи асарлар давомида исломий қарашлар, ахлоқий қадриятлар ва Пайғамбар ҳаётига оид муҳим воқеалар баён қилинади. Шунингдек, сияр асарлари кейинчалик турли маданий ва адабий анъаналарга таъсир ўтказган.

Арабий сияр асарлари

Араб оламида сияр анъанаси эрта ислом давридан бошлаб ривожланган. Ушбу соҳанинг илк вакилларида бири Ибн Исҳоқ (VIII а.) бўлиб, унинг "Сийратун Набий" асари Пайғамбар ҳаёти ҳақидаги илк манбалардан бири ҳисобланади. Кейинчалик Ибн Ҳишом бу асарни таҳрир қилиб, унинг мазмунини бойитган. Шунингдек, ат-Табари, Ибн Саъд, Ибн Касир ва бошқа муҳаддис ва тарихчилар ҳам сияр асарлари ёзишда фаол иштирок этган.

Ибн Исҳоқнинг "Сийратун Набий" асари Пайғамбарнинг болалик давридан бошлаб вафотига қадар бўлган воқеаларни ўз ичига олади. Унда Пайғамбарнинг юксак ахлоқий фазилатлари, жамиятда тутган ўрни, саҳобалар билан муносабатлари ва исломий даъват тарзи кенг ёритилган. Шунингдек, араблар ўртасидаги уруғ-аймоқчилик, жаҳолат ва жоҳилият одатлари ҳақида ҳам батафсил маълумот берилган.

Форсий сияр анъанаси

Форс маданиятида сияр анъанаси асосан исломий ва суфийлик йўналишларига йўналтирилган. Бу тилда ёзилган муҳими асарлардан бири Абулқосим Фирдавсийнинг "Шоҳнома" асаридир. Ушбу асарда Зардуштийлик даври тарихи билан бирга, исломий анъаналар ҳам акс этган. Шунингдек, Низомий Ганжавийнинг "Сияри Расулуллоҳ" каби асарлари ҳам форсий сияр анъанасининг муҳим қисмини ташкил қилади.

Форсий сияр адабиётида суфийлик таъсири кучли бўлиб, унда Пайғамбар ҳаёти билан бирга тасаввуфий маърифат ҳам талқин қилинади. Бу анъана кейинчалик исломий шеърятга катта таъсир ўтказиб, Пайғамбарга нисбатан муҳаббат ва садоқатни ифода этувчи асарлар яратилишига сабаб бўлди.

Туркий сияр анъанаси ва унинг хусусиятлари

Туркий халқларда сияр адабиёти асосан исломни қабул қилиш давридан бошлаб шаклланган. Бу туркумдаги асарларда Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) ҳаёти, саҳобалар ҳаёт тарзи ва ислом қадриятлари ёритилган. Туркий халқлар орасида бу асарлар на фақат таълимий, балки тарбиявий аҳамиятга ҳам эга бўлиб, улар ахлоқий тарбия воситаси сифатида қабул қилинган.

1. Туркий сиярнинг ривожланиши

Туркий тиллардаги илк сияр асарларидан бири Хусам Котибнинг "Сияри Набий" асаридир. Бу асар Пайғамбаримиз ҳаётини бадиий тарзда баён қилади. Кейинчалик бу анъана Насириддин Бурхоний, Султон Муҳаммад Дарвеш ва бошқа муаллифлар томонидан давом эттирилган.

Туркий сияр адабиётида "Муҳаммадия" (Ясавий мактабида) ва "Сийрат ан-Набий" каби асарлар кенг тарқалган. Ушбу асарларда туркий халқларга хос одатлар, урф-одатлар ва халқона услублар мужассам бўлган.

2. Туркий сияр асарларининг хусусиятлари

Насрий ва назмий шаклда ёзилганлиги: Туркий сияр асарлари кўпинча шеърӣй шаклда ёзилган бўлиб, улар халқ орасида осон тарқалган.

Исломий ва миллий урф-одатлар уйғунлиги: Бу асарларда ислом қадриятлари билан бирга туркий халқларнинг анъаналари ҳам акс этган.

Таълимий ва тарбиявий мақсад: Туркий сияр асарлари кўпроқ тарбиявий хусусиятга эга бўлиб, Пайғамбаримиз ва саҳобаларининг ҳаёт йўлини ўрнак сифатида кўрсатган.

Муқаддас қадамжолар ва муқаддас шахсларга алоҳида эътибор: Туркий халқлар орасида Пайғамбар ҳаёти ва саҳобалар билан боғлиқ муқаддас қадамжолар ҳақида ҳам ёзилган.

Туркий тилдаги сияр асарлари асосан Усманийлар, Темурийлар ва Қўқон хонлиги даврида кенг тарқалган. Бу асарлар ислом динини тарғиб қилиш, пайғамбар ҳаётини тасвирлаш ва халққа диний-маърифий билим бериш мақсадида ёзилган. Туркий тилдаги энг машҳур сияр асарларидан бири Дарирнинг Таржумаи Сийар ан-Набий асаридир. Бу асар араб ва форс манбаларидан таржима қилинган ва Усманийлар даврида кенг тарқалган.

Сияри Шариф Туркий

Сияри Шариф Туркий – Ислом оламида кенг тарқалган туркий тилли сияр асарларидан бири ҳисобланади. Бу асар Мулла Муин томонидан форс тилида ёзилган Меъроҷи нубувва асарининг туркий таржимаси бўлиб, Муҳаммад Раҳим томонидан амалга оширилган. Ушбу асар нафақат диний-тарихий аҳамиятга эга, балки туркий тилдаги Исломий адабиётнинг ривожланишига ҳам катта ҳисса қўшган.

Сияри Шариф Туркийда Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссаломнинг ҳаёти, Ислом динининг тарқалиши ва саҳобаларнинг фаолияти ҳақидаги маълумотлар жуда батафсил баён қилинган. Бу асар шунингдек, ўзбек, уйғур ва бошқа туркий халқлар ўртасида кенг тарқалган. Унинг кўплаб нусхалари ҳозирги кунда Ўзбекистон, Туркия, Эрон ва Европадаги қатор кутубхоналарда сақланмоқда.

Хулоса: Сияр асарлари исломий ёзувчилик анъанасида муҳим ўрин тутди. Улар Ислом тарихи ва пайғамбар ҳаётини ўрганишда асосий манбалардан бири бўлиб, араб, форс ва туркий тилларда ривожланиб келган. Туркий тилдаги сияр асарлари, хусусан Сияри Шариф Туркий, исломий адабиётнинг бир қисми сифатида нафақат диний, балки маданий ва адабий аҳамиятга ҳам эга. Бу асарларнинг ўрганилиши ва тадқиқ қилиниши Ислом тарихи, туркий адабиёт ва тилшунослик учун муҳим аҳамият касб этади.

Сияр асарлари ислом маданиятининг муҳим қисмларидан бири бўлиб, улар араб, форс ва туркий тилларда бой анъаналарни шакллантирган. Туркий сияр анъанаси ўзининг халқчиллиги, бадийлиги ва исломий-маърифий хусусиятлари билан ажралиб туради. Ушбу асарлар исломий қадриятларни тарғиб қилиш, тарихий маълумотларни сақлаб қолиш ва келажак авлодларга етказишда муҳим ўрин тутди.

Сияр асарлари шунингдек, ислом тарихи, унинг маданий тараққиёти, турли халқлар орасидаги таъсирини ўрганишда муҳим манбалардан бири бўлиб ҳисобланади. Улар нафақат диний, балки маданий, ижтимоий ва адабий жиҳатдан ҳам катта аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ибн Исҳоқ, "Сийратун Набий", VIII аср.
2. Ибн Ҳишом, "Таҳрир Сийратун Набий", IX аср.
3. Ат-Табари, "Тарих ал-Умам ва ал-Мулук", X аср.
4. Ибн Саъд, "Табақот", IX-X аср.
5. Ибн Касир, "Ал-Бидоя ва ан-Нихаё", XIV аср.
6. Фирдавсий, Абулқосим, "Шоҳнома", X аср.
7. Низомий Ганжавий, "Сияри Расулуллоҳ", XII аср.
8. Хусам Котиб, "Сияри Набий", XIII аср.
9. Муин, Мулла, "Сияри Шариф Туркий", XVI аср.
10. Насириддин Бурҳоний, "Сияри Набий", XIV-XV аср.
11. Султон Муҳаммад Дарвеш, "Сияри Расулуллоҳ", XV аср.
12. Дарир, "Таржумаи Сийар ан-Набий", XVI аср.

